۱۴

زوړ کندهار

د کندهار سیمي خورا زوړ تاریخ لـري، دلتـه دِ هلمنـد او ارغنـداو ترنك درې زراعتي سیمي څنګ پر څنګ پرتې دي، او تر تاریخ دمخه هم دغه اورشووي د انسانانو د لومړني مدنیت په لحاظ مسـاعدي وې، لکـه چي د شپږو زرو کالو څخه یوه ډله کوچي انسانان په دغو اورشوو کښي اوسېدل او د دوي د مدنیت مختلـف مظـاهر د دیرَاسـي او منډیګـك لـه غونډیو څخه راوتلي دي. او که نوري تاریخي پلټنې وسي، ښایي په دغو سیمو کښي نور تر تاریخ دمخه آثار هم پیدا سي ځکه چي ددغي سـیمي جغرافیایي وضعیت د اوبو او مځکي او اورشو په سبب داسي دي چـي د لومړنیو انسانانو لپاره د اقتصادي ګټو ځای کېـدای سـوای. ښـایي چـي بېله ارغنداب، ترنك او هلمند څني نور کـوچني رودونـه هـم پـه دغـو سیمو کښي بهېدل، چي وچ سوي دي، او د تـاریخ پوهـان وایـي چـي د کشك نخود اوسنی وچه شېله پخوا یو لوی رود و، چي دغه دښتونـه ئـې اوبول او د لومړنیو انسانانو لپاره چي په منډیګك کښي اوسېدل، ښـه او د ګتي وړ اورشو ده.

داسي ښکاري چي تر میلاد زرکالـه پخـوا کلـه چـي آریـایي خلـك افغانستان تـه راغلـل، نـو دوی د افغانسـتان شـمالي او جنـوبي سـیمي

ونيولې، او په هغه کښې د اراکوزی لويه وادي هم وه چې اوس دغه د ارغندار او کندهار مځکه ده.

تر ميلاد دمخه ۳۳۰ کال وُ چې مقدوني سکندر د هرات او سيستان له خوا د اراکوزی سيمه هم ونيوله، او يو ښار ئې دلته د اراکوزی د اسکندريې په نامه جوړ کړ، چې ښايي دغه زوړ کندهار به وي، او د دې ښار په وجه تسميه کښې دوه روايته موجود دي.

اول دا چې دا نوم به د گندوفاريس له نامه څخه راوتلی وي چې دغه د پهلوا د خاندان پادشاه د ميلاد په لومړی پېړۍ کښې له سيستانه تر تکسيلا پوري مسلط وُ، او د کندهار اوسنی سيمه هم دده د سلطنت مرکزي مځکه وه.

دوهمه نظريه متربيلو انگريزي پوهاند ښکاره کړې ده چې په ۱۸۷۲ م کال په کندهار کښې وُ دی د خپل کتاب Races of Afghanistan په ۲۲ مخ کښې وايي د پنځمې پېړۍ په پای يا د شپږمې پېړۍ په شروع کښې هغه گنداريوی قبايل چې هيرودوت هم د افغانستان په شرقي سيمو کښې ياد کړي دي د هپتالي قبيلو د فشار په سبب د ارغنداو سيمو ته راولېږدېدل، او خپل نوم ئې دغه ښار ته ورکړ، دغه واقعه تر ۵۲۰ م وروسته واقع سوېده ولې چې په دغه کال چيني زاير - سنگ - يان د بودا کشکول د پېښور په لوی معبد کښې لېدلی او وروسته نو دغو کندهاريانو دغه کشکول کندهار ته يووی چې تر ۱۳۶۰ شمسي پوري د زاړه سلطان ويس په مزار کښې پروت وُ او اوس د کابل په موزيم کښې دی، د کندهار نوم په اوومه ميلادي پېړۍ کښې هم وه، او کله چې اسلامي عربي فاتحان د هجرت د لومړی پېړۍ په اوله برخه کښې د سيستان او بست له خوا دلته راورسېدل. نو د البلاذری عربي

مورخ په قول دوی کندهار ونيوئ، او ددې ځای د خلکو د خولې اوږده تېشونه وه چې دغه راز خولې د استقلال تر جنگه پوري لا هم په کندهار کښې رواج وې او تېش ئې بللې.

دا د تعجب ځای دي چې د اسلامي دورې په دوهمه او دريمه او څلرمه پېړۍ کښې بيا د عربو او عجمو مورخان د کندهار نوم په دغه ځای کښې نه يادوي او پر ځای ئې رخج، کوهك پنجوائی او تيگين آباد بولي.

د غزنويانو په عصر کښې دلته فقط د تيگين آباد ښار يادېږي او وروسته نو تر ۶۰۰ م وروسته گورو چې بيا دلته د کندهار نوم پيدا کېږي، او د تيگين آباد نوم پېښي ورکېږي.

رخذ يا رخج خو د عربو په اصطلاح ددغي گردي سيمي نوم وُ، چې مرکز ئې پنجوائی تر اوسه هم سته د کوهك نوم هم تر اوسه ژوندئ دئ.

زه داسي گمان کوم چې د آلب تيگين يا سبکتگين په وختو کښې به د کندهار نوم رسماً په تگين آباد بدل سوئ وي.

او دا نوم تر هغه وخته ژوندئ وُ څو د سبکتگين د اولادو شاهي چې غزني کښي وه، مگر ددې حدس له پاره تراوسه کوم تاريخي سند نه لرو.

خو په اومه هجري سدی کښي منهاج سراج جوزجاني د طبقات ناصري مؤلف کورټ د کندهار نوم نه اخلي، او دلته فقط تگينا آباد پېژني او دا هغه وخت دئ چې د ۶۲۰ ﻫ په حدودو کښي د چنگيزيانو حملې پر دې مځکه جاري وې. مگر لږ وروسته د ۶۸۰ ﻫ په حدودو کښي سيفي هروی د تاريخ هرات ليکوال بيا دلته د تگين آباد نوم بېل اخلي، او د کندهار حصار بېل گڼي، نو داسي ښکاري چې تگين آباد تر اوسني کندهار لږ څه غربي خواته د اوسني گرماو او نهر سراج په سيمو

کښې واقع وُ، او پر دغه مطلب باندي ما خپل ټول تاريخي دلايل پخوا د آريانا په مجله کښې ليکلي دي.

په هر صورت د تګين آباد نوم تر ۷۰۰ هـ وروسته کورټ ورك سوئ دئ، او کله چي امير تېمور دغه مځکي نيسي نو په ۷۸۵ هـ کال امير حاجي سيف الدين دکندهار فتح ته ځي او ددې ځاى حکومت امير سيفل کندهارى ته سپارل کيږي چي دغه مطلب هم د مجمل فصيحي ليکوال ضبط کړئ دئ.

او بيا د شرف الدين يزدي له ظفر نامې څخه ښکاري چي د ۸۰۰ هـ په حدودو کښې کندهار په دغه نامه د امير تېمور په فتح کړو بلادو کښې شامل دئ، او دغه امير سيفل کندهارى هم د هند په فتح کښې له هغه اميره سره ملګرئ دئ.

د هرات د تېموريانو په عصر کښې کندهار د دوى د لوى مملکت يو طبيعي جز وُ، د ۸۲۰ هـ په حدودو کښې ميرزا شاهرخ او بيا وروسته سلطان حسين باى قرا دغه ښار يوه شهزاده ته وسپاره.

او په مطلع سعدين او روضة الصفا او حبيب السير او ددغسي دورې په نورو تاريخونو کښې د هرات د تېموريانو د لوى مملکت يومعتبر ښار دغه زوړ کندهار ګڼل کېدى.

د ۹۰۰ هـ په حدودو کښې د هرات د تېموريانو کورنى ضعيفه سوه د شمال له خوا شيباني خان اوزبك او د غرب له خوا صفويانو پر دوى حمله وکړه، او په دغه وخت کښې د امير ذوالنون ارغون زامن شاه بېګ او محمد مقيم چي د هرات د تېموري دربار امراء وه له فراه څخه تر کندهاره او دره بولانه مسلط سول. مګر دوى له يوې خوا د شيباني خان او د کابل له خوا څخه د بابر سره مقابل وه څو چي په آخر کښې په

۹۱۳ هـ بابر کندهار ونيوئ، او پسله دې دغه ښار کله د بابر او دده د اولادو په لاس کښې وُ او کله به د صفويانو لښکر راتلل او دغه ښار به ئې نيوئ.

مګر حقيقي اختيار او واك ئې د کلات د غلجو يا د ارغسان او هرات د ابداليو حکمرانانو په لاس کښې وُ.

د بابر کورنى حکمراني له ۹۱۰ هـ تر ۱۰۵۹ پورې پر کندهار باندي په دغه ډول جاري وه، کله چي به د هند تېموريان غالب او کله به صفويان يوازي په دې کلا کښې ناست وه او فقط لارې به ئې ساتلې او د اطرافو پښتانه به ددوى له اثره آزاد وُ مګر په ۱۰۵۹ کال چي دا ښار صفويانو ونيوئ، نو د حاجي ميرويس خان هوتك تر نهضته ۱۱۱۹ هـ پورې ددې ښار ټينګه کلا د صفويانو لښکرو پناه ګاه وه او په همدغه کال ميرويس خان د پردو له تسلطه آزاده کړه.

په دغه وخت کښې د زاړه کندهار جغرافي وضع داسي وه، چي د غره په شرقي لمن کښې پروت وُ او دغه غر ئې کوه لکه يا قيتول باله پر غره لوړه د ارګ کلا وه چي د چهل زينې څخه تر لخشکه پورې د ښار طول وُ، ابوالفضل وايي چي کندهار دوې کلاوي درلودې، چي پسور ئې ۶۰ ګزه وُ او دورا دور ئې خندق هم درلود، د نارنج مرکزي قصر د شاه او حاکم مسکن وُ مير معصوم وايي چي د قيتول پر غره باندي پخوا يوه آتشکده آباده وه، او د ښار کلا دغه دروازې درلودې :

د چهل زينې پر لورې شمالي خواته د ګنديګان او شيخ ولې دروازې وې.

د جنوب خواته د ماشور دروازه او شرقي خواته دروازۀ نو او دروازۀ خضى وه، او د قيتول پر خوا د علي قاپي دروازه وه.

نواب صمصام الدوله په ماثر الامراء کښې د ښار پر شرقي خوا يوه بله دروازه د ويس قرن په نامه هم يادوي، چي دغه مزار تر اوسه هم د سلطان ويس په نامه د زاړه ښار په شرقي لمنو کښې موجود دئ.

د پادشاه نامې مؤلف ليکي چي د شاه جهان په وختو کښې د کندهار کلا ترميم سوه، او اته لکه روپۍ په دې ترميم خرڅې سوې.

په اکبرنامه کښې د ابوالفضل له بيانه داسي ښکاري چي تر دې ښار دمخه يو بل زوړ ښار د ماشور دروازې وخواته وُ او د نارنج قصر ئې برج خچه (آقچه) هم باله، او دا مانۍ د ارگ په کلا کښې واقع وه او په ښارکښې دننه د غره په لمن کښې يوه بله کلا هم وه چي په هغه کښې به ئې اسلحې ايښوولې او جبه خانه وه.

تر چهل زينې لاندې چي کومه آرامي او يوناني نوشته پر يوه پرښه باندې پيدا سوې ده دا نوشته د اشوکا په امر ليکل سوې ده چي د ۲۳۰ ق - م حدود دئ او داسي ښکاري چي زوړ کندهار دغه دوه زره کاله پر دغه ځای آباد وُ او دا ښار په ۱۱۵۰ هـ کښې هغه وخت متروک او وران سو چي تر يوه کال محاصرې او مقابلې وروسته نادرشاه افشار ونيوئ او وران ئې کئ.

د زاړه کندهار له سقوط او ورانۍ سره د هوتکو سلطنت هم سقوط وکئ، خو چي لوی احمدشاه بابا په ۱۱۶۰ هـ کال د افغان لوی سلطنت جوړ کئ او د کندهار دغه نوی ښار ئې لږ څه د زاړه ښار پر شرقي شمالي لوري ودان کئ.(۱)

---

(۱) د خپلواکی د پنځوسمي کليزې په مناسبت د طلوع افغان هديه ص ۵۱ ـ ۵۳